

Haris Andrea

Eszterházy Károly és pápai parochialis temploma. Építészeti források

Eszterházy József gróf 1762-ben utód nélkül halt meg, így unokaöccsei, Eszterházy Ferenc fiai örökölték birtokait. Miklós a tata–gesztesi uradalmat kapta, Ferencnek a cseklész–semptei birtoktestek, míg Károlynak a pápa–devecseri domínium jutott.¹ Az osztálytevésre Tatán került sor. Erről a látogatásáról Eszterházy Károly a következő, első olvasatra talán kissé meglepő sorokat vetette papírra, amely azonban szemléletesen világítja meg a barokk építető főúr pragmatikus gondolkodását. „Ha ugyan az Isten azt adná érnem hogy az Pápai Tóban az káposzta fejek között ugy sétálhatnék, mint az Tataiban sétáltam, és hogy nagyobb Parochialis Templom épülne Pápán, mint Tatában, valamit adnék érette.”² A forrás gazdaságtörténeti összefüggéseit Fülöp Éva Mária már rég publikálta.³ A mondat ma egy kissé nehezen értelmezhető első fele – a káposztafejek – egy akkor korszerű művelési módra utal: a halastavakat időnként leengedték és bevetették, hogy ezzel is növeljék eltartó képességüket. A káposztafejek így jelképei az uradalom jól, szakszerűen működő gazdaságának, azaz jövedelmezőségének, amely lehetővé tette racionálisan gondolkodó földesurának egy nagyszabású, hatalmát és a katolicizmus diadalát szimbolizáló építkezés elkezdését. Olyan építkezését,

1. kép: A pápai fő tér és a plébániatemplom a 20. század elején.

Műemléki Fotótár ltsz. 080.560

- 1 Korábban a pápai birtokot Károly és Ferenc közösen birtokolta. *Fülöp Éva Mária:* A pápa–devecseri Esterházy uradalom gazdálkodása a 18. században, különös tekintettel az úrbéri rendezésre. I. In: Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 18. (2012) 131.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) P 197. Fasc. 107. No. 5. Pápa 1762. nov. 15.
- 3 *Fülöp Éva Mária:* Halgazdálkodás a tata–gesztesi Eszterházy-uradalomban az 1740-es években. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1984–1985. (1985) 493.

amelynek jövedelmei csak abból az adott uradalomból származnak, mivel a püspök felfogása szerint a különböző típusú bevételei nem keverhetők: „Egerből az ide való Cassát [azaz a pápait] nem segíthetem...”⁴

A tatai Nagytóban bizonyosan látta a püspök a káposztafejeket, azonban a plébániatemplom 1762-ben még nagyon távol állt a befejezéstől. Tatán a birtoktestet 1727-ben megvásárló Eszterházy József határozta el és teremtette meg az anyagi alapjait egy új templom építésének, de már az alapkőletételt sem érte meg.⁵ Tatán – és ez teljesen azonos folyamat volt a pápai építkezéssel – állt még a település középkori temploma a piactéren, és azt elbontva, annak közelében építették fel az újat. A tatai templom alapkövét 1751-ben tették le, de sok barokk építkezéshez hasonlóan csak a lábazat magasságáig vagy afelett néhány méterig jutottak el.⁶ A korszakban a legtöbb építkezésnek ez volt a kritikus pontja, mivel eddig még el lehetett a munkát végezni jelentősebb állványozás nélkül, majd egyszerűen le lehet védeni/takarni a falakat, előlött azonban már állványokra volt szükség, amely jelentős beruházás volt, és az állványok sem állhattak romlás nélkül évtizedekig a szabadban.⁷ Erre a legszemléletesebb példa az Eszterházy Károly birtokainak másik központjában, Devecserben 1794-ben megkezdődött templomépítés,

amely a püspök halála (1799) miatt félbeszakadt, és falai egészen az 1950-es évek végéig befejezetlenül meredeztek a település főterén, amikor végül elbontásra kerültek. A devecserihez hasonló állapotot láthatott Eszterházy Károly 1762-ben Tatán, és a püspöknek az építészetben való jártasságát mutatja, hogy a meredező falakban nemcsak az épület nagyságát érzékelt, hanem

2. kép: Az 1794-ben megkezdett devecseri templom falai 1956-ban.
Műemléki Fotótár ltsz. 042.975n

4 Cs. Dobrovits Dorottya: *Építkezés a 18. századi Magyarországon.* (Az uradalmak építészete). (Művészettörténeti füzetek 15) Bp. 1983. 23.

5 1746-ban már megkezdődött az építőanyag felhalmozása, majd 1747-ben Eszterházy elrendelte, hogy „a Fiscalis Jóságok és büntetéseket” az építésére fordítsák. MOL Est. cs. lta Dom. Tata Missilis familiarum 51. cs. Fasc. 104. p. 112. (Műemléki Adattár); MOL Est. cs. lta. Dom Gesztes Fasc. 106. cs. 157. No 1. 51. (Kuny Domonkos Múzeum, Révhelyi hagyaték)

6 Az építkezés történetéhez a kiinduló forrás: *Mohl Adolf*: Tata plébánia története. Győr 1909. 83–92; valamint az Eszterházy levéltár számadáskönyvei, amelyek szerint az 1770-es évekig lényegi kiadásokat nem könyveltek el a templom építésére, és igazi lendületet csak ezután kap, amely révén eljut a befejezéshez. MOL Est. cs. lta Dom. Tata P. 212. 13–37. k.

7 Cs. Dobrovits D.: *Építkezés a 18. századi Magyarországon* i. m. 57.

meglátta a számára követendő építészeti formát, típust, és ezt választotta tíz év elteltével is a saját birtokai központjában felépítendő temploma számára.⁸

A tatai templom tervezője évtizedek óta vitatott. A korabeli források Fellner Jakabot nevezik meg a templom építészeként,⁹ azonban a szakirodalom megkérdőjelezte Fellner szerzőségét.¹⁰ A 18. századi Magyarország építetői egy ilyen nagy, az uradalom erősségét is szimbolizáló munka esetében egy ismertebb, rangot, hírnevet szerzett (bécsi) építész kerestek meg a feladattal. A templom tervezése már 1747-ben elkezdődhetett, Fellner Jakab ekkor még pályája kezdetén állt, csak 1748-ban tette le mestervizsgáját, és ezután vált céhes építőmesterré. Bár írásos források nem állnak rendelkezésre, de az uradalom szinte bizonyosan a vele állandó munkakapcsolatban álló Franz Anton Pilgramot bízta meg az új plébániatemplom tervezésével. A tatai templomot befejező Fellner Jakab tervezői tevékenységét elsősorban a kéttornyos homlokzat kialakításában, annak is elsősorban architektonikus tagozatai esetében lehet kimutatni.¹¹

Az alaprajzi típus, amit a tatai templomnál 1750 körül az építésznek, azaz Pilgramnak követnie kellett, az a bécsi spanyol bencések temploma volt. A korszak művelt és sokat építkező urai tervrajzokat gyűjtöttek, amelyek mintául szolgáltak építkezéseikhez.¹² A tatai birtokok nagyhatalmú irányítójánál, Balogh Ferencnél is volt egy olyan alaprajz, amelyet mintául állított az építész elé. 1751-ben Balogh azt írta Eszterházy Józsefnek, „az ide való Templom egészen a' Schwartz Spanierek bécsi temploma formája léssen, nagyobb mindazon által, mert annak hossza szélességével és magasságával és sanctuariuma sem cum corpore, navi Ecclae nem correspondeal”,¹³ azaz magasabb és jobb arányú lesz, mint a bécsi templom. A bécsi templom a 18. század elejére épült fel, és híven követte a barokk „Il Gesù típusú” oldalkápolnás térképzést.¹⁴ A század közepének építészeti ízlése azonban már eltávolodott ettől a formától. Egymás mellé téve az alaprajzokat, jól látható az arányrendszer módosulása

8 Eszterházy Károly gimnáziumi tanulmányait a pozsonyi, majd a nagyszombati jezsuitáknál végezte. A rend iskoláinak képzését ismerve, alapos építészeti oktatásban részesült. *Bitskey István*: „Püspökünk, példánk és tükörképünk volt...” Eszterházy Károly életpályája és egyénisége. In: Eszterházy Károly emlékkönyv. Szerk. Kovács Béla. Eger 1999. 8.

9 *Gabriel Kolínovits*: Posthuma memoria Josephi Esterhazii... Tyrnaviae 1754. 264.

10 *Voit Pál*: Franz Anton Pilgram. Bp. 1982. 222–231.

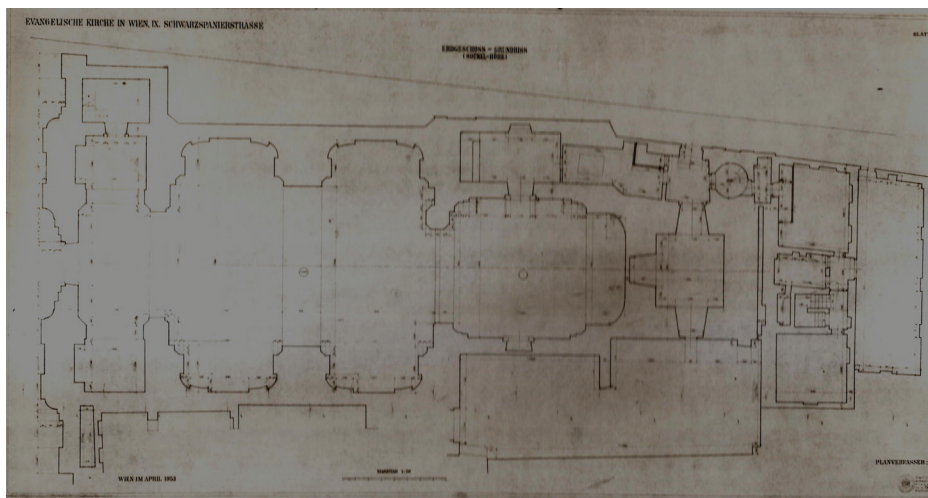
11 A tatai templom megáldására csak Fellner 1780-as halála után, 1783-ban került sor.

12 A Grassalkovich-tervtér ismert anyagának jelentős része nem saját építkezéseik tervrajza, hanem mintalapok. *Haris Andrea*: A Grassalkovich-tervtár odisszeája. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit – Mentényi Klára – Simon Anna. I–II. Bp. 2013. I. 589–631.

13 MOL Est. cs. Ita Dom. Tata P 197. Fasc. 106 No 1.

14 A bécsi spanyol bencések temploma ma már nem áll, 1944-ben bombatalálatot kapott, majd a háború után lebontották, csak a homlokzatát tartották meg. A templom 1690–1739 között épült, építészete ismeretlen. A templom alaprajza a Bundesdenkmalamt (BDA) archívumából származik, a másolatért Lővei Pálnak tartozom régóta hálás köszönettel.

– oldalkápolnák térmélységnek csökkenése –, ugyanakkor egyértelműen kiviláglik azon építészeti gondolat és nem az alaprajzi típus, amelyet a megrendelő célul tűzött ki: egyhajós, két boltszakaszos, nyújtott szentélyű belső tér kialakítása. Ez az alaprajzi típus arra is lehetőséget adott, hogy az orgonakarzat alatti előtér összekapcsolódjon a kétoldalra kilépő tornyokkal, de az egytornyos megoldás is kivitelezhető volt. A tervezéskor nem volt kitűzött cél, sőt kerülendő volt, hogy a korszak másik nagy téralkotási törekvése a centralitás, kör vagy ovális terek formájában megjelenjen.

3. kép: Bécs, az elbontott spanyol bencések templomának alaprajza.

BDA Archivum

A pápai birtoktest jövedelme az 1770-es évek elejére bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy Eszterházy Károly hozzáfogjon 1762-től dédelgetett terve megkezdéséhez: az új, nagyszabású plébániatemplom felépítéséhez. A tatai templom alaprajzi típusát és tömegét koncepcionális változtatás nélkül rendelte meg a püspök Fellner Jakabtól. Az egyetlen lényegi eltérés a főhomlokzat esetében volt. A Tatán alkalmazott két torony mögé visszahúzott főbejárat konkáv íve Pápán teljesen megszűnt, a főbejárat előrelépett a tornyok síkjába, és a tornyok az oldalhomlokzatok síkjához viszonyítva sokkal erőteljesebb rizalittá váltak. A pápai főhomlokzatot nem a barokk mozgalmasság, hanem a síkszerűség, a nyugalom határozza meg, és ez a módosítás nem eredeztethető másból, mint Eszterházy Károly építészeti, művészeti megrendeléseiben a klasszicizáló törekvések egyre határozottabb megjelenéséből.

A pápai templom építésekor azonban nemcsak az anyagi források megteremtésére volt szükség, hanem komoly városrendezést is végre kellett hajtani a város főterén. A középkori, háromhajós, szintén Szent István vértanú tiszteletére szentelt templom

keletelve, körítőfallal és cinteremmel körbehatárolva állt a téren, amelyhez kis üzletek csatlakoztak, valamint a téren további lakóépületek, üzletek és pincék is álltak.¹⁵ Ezek az épületek részben az uradalom tulajdonában voltak, részben azonban olyan kiváltságjogokkal bírtak, amelyek gátolták vagy lassították az építkezés elkezdését. A legértékesebb az a telek, amely a jelenlegi hajó nyugati oldala mellett, attól néhány méterre állt. A N^o79-es ház mezővárosi kiváltságjogai – pl. földesúrnak fizetendő adó és bezállásolás alóli mentesség – 1622-ig vezethetők vissza. Az ugyanabban az évben III. Ferdinándtól nemességet nyert ságfai Sándor György birtokolta, és kései leszármazottait csak 1790-ben sikerült, éveken át húzódó pereskedés után, kiköltöztetnie az uradalomnak az épületből, majd azt elbontani; közel 10 évvel a templom befejezése után.¹⁶

A pápai új templom helyének kijelölésekor Fellnernek nem volt lehetősége – és a források szerint megbízása sem – egy nagyszabású barokk főtér kialakítására.¹⁷ Nemcsak a téren álló épületeket, a tér nyugati térfala mentén évszázadokon óta elhaladó Győr–Veszprém főútvonalat kellett figyelembe vennie, hanem Eszterházy Károly külön kívánságát is. Az építető kastélyától távol szerette volna tartani a főtér zaját, ezért fel sem merült a kastély és a templom építészeti összekapcsolása.¹⁸ Eszterházy Károly földesúri birtokai központjában nem a püspöki székhelyein eltervezett nagyszabású koncepciókat, a püspöki székhely reprezentációját kívánta megvalósítani; nem óhajtotta összekapcsolni palotáját a székesegyházzal, ahogy Vácott Pilgrammal megterveztetete, vagy ahogy Egerben a Líceum és a székesegyház együttesét elképzelte.¹⁹ Pápán a földesúri hatalmat jelképező kastély és a városi plébániatemplom, közelségük ellenére, az építészeti egység megteremtése nélkül épültek fel. Minden bizonnyal ezeknek a tényezőknek az összessége eredményezte a pápai templom nem túl szerencsés telepítését, a meglévő és szabálytalan térfalakhoz való igazodás teljes hiányát. Nélkülözi az épület egy rávezető útvonalról való feltárulkozás lehetőségét, ahogy hátat fordít a kastélynak is. Ezzel szemben a tatai plébániatemplomot 1751-ben a korábbi, főtéri elhelyezéséből teljesen kimozdították, és a tér egyik oldalán emelkedő dombra, a Szöny–Tata közötti 18. századi fő közlekedési útra tájolva helyezték el.

15 A középkori és a jelenlegi templom viszonyának alaprajza publikálva: *Mordovin Maxim: A 15–17. századi textiltkereskedelem régészeti emlékei Pápán*. In: *Fiatl Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete*. Szerk. Varga Máté. Kaposvár 2013. 269.

16 *Haris Andrea: Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu uttza” krónikája a 17–18. században*. In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. Bardoly István – László Csaba. Bp. 1998. 360.

17 Ezzel szemben szinte bizonyos, hogy az 1740-es években Franz Anton Pilgram a pápai kastély és a főtér reprezentatív összekapcsolódását is papírra vetette. Lásd a *Vöit P.: Franz Anton Pilgram i. m. 231–232*.

18 *Cs. Dobrovits D.: Építkezés a 18. századi Magyarországon i. m. 61*.

19 A váci elképzelés tervdrajzon is fennmaradt. Lásd a *Vöit P.: Franz Anton Pilgram i. m. 362*.

Pápán az új templom helyének kijelölését láthatóan nem az a szándék határozta meg, hogy minél messzebből hirdesse az egyház és az uradalom dicsőségét. Gyakorlati probléma volt, amit az is jelez, hogy már 1771. május 15–16-án megtörtént a hely kijelölése, két évvel korábban, mint ahogy a templom tervezéséről adataink lennének.²⁰ A régi plébániatemplomból 1773. december 26-án költöztették át ünnepélyesen az oltári szentséget a ferences templomba, majd elkezdődött a robbantásokkal is meggyorsított bontás. 1774. március 27-re már csak a toronynak egy kis része állt, amely után elkezdődhetett a tényleges építkezés.²¹

A pápai plébániatemplom a hazai barokk templomépítkezések írott forrásokkal, tervrajzokkal egyik legjobban dokumentált emléke. Eszterházy Károly és pápai prefektusai közötti, illetve az építésszel, festőkkel, szobrászokkal folytatott levelezésből – kis túlzással – napi szinten végigkísérhetjük a templom felépítését.²² A pápai templomhoz, hasonlóan a többi nagy barokk építkezéshez, számos, napjainkra megsemmisült tervrajz készült, sőt az egri érsekség iratanyagából arról is tudunk, hogy egy famodellje is volt az épületnek.²³ Az épület 1785-ben még 29 rajzból álló tervsorozatából ma összesen hat tervlap ismert, ebből is csak egy létezik fizikai valójában, a többi csak fényképfelvételen maradt fenn.²⁴

Pigler Andornak a templomról 1922-ben megjelent monográfiájában látható az épület Fellner által szignált homlokzati rajza, hosszszemléte, a szentély belső oldalfalának terve, valamint Grossmann József rajza a főoltárhoz. Ebből a négy rajzból napjainkra csak

4. kép: *A pápai templom főhomlokzatának első tervváltozata. Kuny Domokos Múzeum, Tata Révhelyi Elemér hagyatéka*

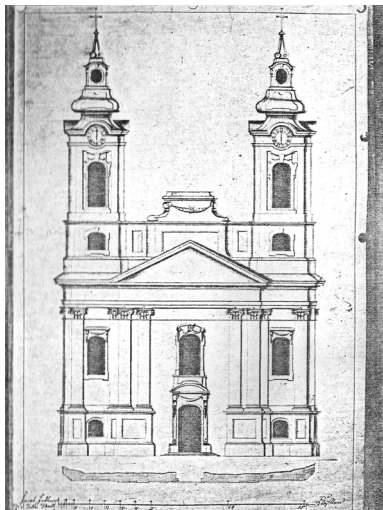
20 Lukács Pál – Pfeiffer József: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém 1933. 220.

21 Kiss István: A pápai plébánia története. Veszprém 1908. 100–102.

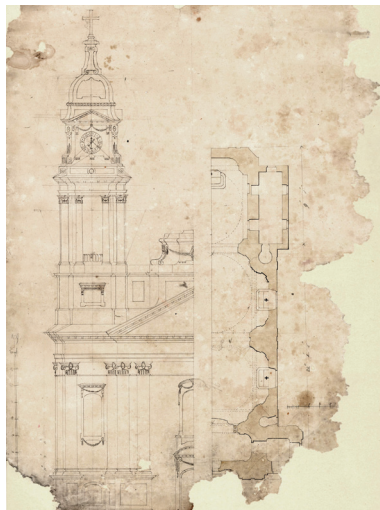
22 A levéltári források alappublikációi: Kiss I.: A pápai plébánia története i. m; Pigler Andor: A pápai plébániatemplom és mennyezetképei. Bp. 1922; Lukács P. – Pfeiffer J.: A veszprémi püspöki vár i. m; Szemerecsényi Miklós: Eger művészetéről. Bp. 1937; Mithay Sándor: Adatok Esterházy Károly építő tevékenységéhez. Művészettörténeti Értesítő 28. (1979) 131–150.

23 Cs. Dobrovits D.: Építkezés a 18. századi Magyarországon i. m. 43.

24 1785. május 2-án összesen 29 rajz volt a pápai templomról abban a mappában, amelyet Grossmann halála (máj. 2.) után utóda, Gött Antal Pápara vitt. („Ecclesia Papensis in 26 frustris, Sacelli Ecclesiae Papensis 3 frutis”) MOL Est. cs. Ita Dom. Tata csomó 262 p. 40 (Az adat forrása: Műemléki Topográfiai adattár, hiányos jelzettel)

5. kép: A pápai templom főhomlokzatának második tervváltozata. Kuny Domokos Múzeum, Tata Révhelyi Elemér hagyatéka

6. kép: A pápai templom főhomlokzatának harmadik tervváltozata az alaprajzzal. MNL VeML XV.18.a. Tr.33.

a homlokzaté maradt fenn, amely 1984-ben egy pápai lakóház bontása során,²⁵ annak padlásáról került ismét elő. A rajzot a pápai hitbizományi levéltárban a 27. leltári szám alatt tartották nyilván, és itt volt az a két darab, kéttornyos homlokzati változatot mutató terv is,²⁶ amelyek fényképfelvételen Révhelyi Elemér hagyatékában maradtak fenn.²⁷ Ez utóbbi két rajz szignált, dátum nélküli, de Fellner eltérő névhasználatú aláírásai segítenek a datálásban. Az első tervvariáns „Jacob Fellner Baumeister in Totis” (ez áll a Pigler által közölt hosszmetseten is), a másodikon „Jacob Fellner de Felln Thal Architekt” szerepel. Fellner 1773. augusztus elsején kapta meg Mária Teréziától nemesi rangját – amelynek elnyerésében nem kis szerepe volt Eszterházy Károly hathatós támogatásának –, így az első variáns még ezelőtt született.

1773. március 13-án juttatta el Fellner Egerbe a templom első terveit, először csak az alaprajzot és a hosszmetsetet, amelyet a megbízó már március 24-én részletesen

25 Pápa, Fő tér 21. A tervrajz jelenleg a megyei levéltárban található. MNL VeML XV.18.a.Tr33. A fennmaradt tervrajz a középtengelyben elvágott homlokzat mellett tartalmazza az épület szintén hosszanti középtengelyben elvágott alaprajzát, ez utóbbi a Pigler-féle közlésben nem szerepelt. (Köszönettel tartozom a levéltárnak, Jakab Réka főlevéltárosnak a tervrajz digitalizálásáért.)

26 Lukács P. – Pfeiffer J.: A veszprémi püspöki vár i. m. 220.

27 Révhelyi Elemér hagyatéka a tatai Kuny Domokos Múzeumban található. A két tervrajz korábbi publikációja: Haris Andrea: Révhelyi Elemér munkássága, a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében. Tata 1988. O. n.

bírált.²⁸ Április 15-én került sor az oldalhomlokzatok megküldésére,²⁹ és feltételezzük, hogy a két tétel között, netán azokkal együtt, a főhomlokzat is elkészült és postázásra került. Április 22-én a homlokzat kváderezésének elhagyására utasította a püspök Fellnert, majd ugyanakkor arról is rendelkezik, hogy a torony a váci székesegyház – azaz a váci székesegyház Pilgram-féle terveinek – mintájára készüljön el.³⁰ Ezt az utasítást Fellner valószínűleg csak a toronysisakokra értelmezte először, aztán újabb utasításra vagy esetleg személyes megbeszélés után – mivel ez év szeptemberében Fellner Egerben járt – készült el a harmadik, immár végleges változat az áttört tornyokkal.

Az első homlokzatterv még rendelkezik a Fellner munkásságára jellemző összes stílusjeggyel. A homlokzatot uralja a sarkokat és a rizalitok sarkait is optikailag megerősítő, az egykori kváderes sarkok barokk utóéleteként megjelenő sávozás, valamint a főbejáratot és az orgonakarzat ablakát összefogó és egyben kiemelő sávozott, kosáríves fülke, amely mint a középtengelyt hangsúlyozó elem gyakorta visszatér Fellner épületein. Templomhomlokzaton ebben a formában csak a révkomáromi görögkeleti templomon található meg, de kastélyainak emeleti erkélynyílás-kereteléseinél szinte elmaradhatatlan. Jellegzetes fellneri motívumok még a füles keretelésű nyílások vagy a toronysisak lapos félgömbbel való lezárása.

Eszterházy rendelkezései alapján a második tervváltozaton – a homlokzat szerkezeti felépítését megtartva – megszűnt a kváderezés, eltűnt a bejáratot keretelő kosárív, a címerrel együtt. Díszítőmotívumként megjelentek a klasszicizáló késő barokk jellegzetes fesztonjai: a főbejárat, az oratóriumszinti ablakok felett és az oszlopfejeketben. Feszton váltotta fel az attikán emelkedő szoborcsoport talapzatán a virágfűzért is. A tornyokon megmaradtak a füles keretelésű ablakok, és megváltozott a toronysisak, amely a váci terven alkalmazott felfelé keskenyedő formájú lett.

Fellner harmadik, végső változata tartalmazta az Eszterházy Károly által elvárt áttört, oszlopokkal keretezett toronytestet. A püspök a váci székesegyház terveinek tornyára hivatkozott, de a motívum forrása Rómába vezet, a Piazza Navonán álló Sant' Agnese Agone Borromini által tervezett tornyaihoz.³¹ Fellner a toronysisak felső lezárásával visszatért az első tervvariánsban lévő formához, s a téglatesttel megemelt toronysisak alsó elemébe helyezte be az órát. A klasszicizáló díszítőmotívumok még nagyobb szerepet kaptak: további fesztonok jelentek meg az ablakok köténydíszében, cseppsoros tagozatot is kapott a főpárkány, a timpanon és a torony koronázópárkánya.

A pápai templom harmadik tervváltozata már a megvalósult homlokzatot mutatja, a főkapu kivételével, amely egy újabb áttervezés során jött létre. 1780 elején

---

28 *Szmrecsányi M.*: Eger művészetéről i. m. 274.

29 Uo. 276.

30 Uo. 276–277

31 A minta római eredetét már Voit Pál kimutatta. Lásd a Heves megye műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső – Voit Pál. I–III. Bp. 1969. I. 204.

küldte el Fellner a püspöknek a főkapu tervét, amelyet rózsaszín, fényesre csiszolt (ahogy akkor nevezték, tatai, ma tardosinak hívtak) márványból képzelt el, ezt azonban a püspök a klasszicizáló megjelenést szorgalmazva elutasította, mivel szerinte az egész homlokzat fehér lesz, tehát a kapunak is fehérnek kell maradnia.³² A tervet nem ismerjük, és Fellner ez év végi halála miatt kérdéses, hogy a két oszlop által tartott, hangsúlyos, párkánnyal lezárt kapuépítményt saját vagy inkább segédje, majd a munkáit átvevő utóda, Grossmann József nevéhez lehet-e kötni.

Eszterházy Károly minden építkezésén, történjen az saját birtokain vagy egyházmegyéjében, nagy figyelmet fordított az építészeti minta kiválasztására. Az építészeti mintát meg lehet mutatni, oda lehet adni az építésznek; ezek azonban elsősorban a követendő alaprajzi és tömegtípus körülhatárolására szolgáltak, és nem a részletek pontos másolására. Az építetők bíztak és számítottak az általuk kiválasztott mesterek alkotói, művészi invenciójában, ahogy ezt maga Eszterházy Károly is megfogalmazta. A pápai építkezés 1777-ben már jelentősen előrehaladt – a templom tető alatt volt, a tornyok is emelkedtek már –, amikor a püspök papírra vetette a templom mennyezetképeinek, majd a mellékoltároknak az ikonográfiai programját.³³ A tematika hitelessége, a klasszikus minták követése érdekében a római S. Stefano Rotondo falképeinek másolatát is megkérte Herzan Ferenc bíborostól Rómából, hogy „az eredeti színek megtartassanak s a tárgy is világosan kifejezésre jusson, amint ezt a festő képzelőerejének segítése megkívánja”.³⁴

A pápai templomot tervező Fellner nem rendelkezett azzal a klasszicizáló építészeti formakinccsel, amelyet megbízója elvárt. A püspök ezért is bírálta a terv szinte minden elemét, látta el mintákkal tervezőjét, és a megrendelő szándékából – mondhatnánk: ízléséből – származtatható a templom főhomlokzatának nyugodt, klasszicizáló, síkszerű megjelenése. Szintén az 1780-as évek elejére elkészült tatai templom főhomlokzata – amely mögött nem állt ilyen határozott ízlésű megbízó – még magán viseli a 18. század közepének építészeti világát; az ott megjelenő klasszicizáló elemek nem homlokzatképző elemek, hanem rátett, kiegészítő díszítések.

Eszterházy Károly egyházmegyéjében és birtokain a hagyomány szerint majdnem 100 plébániatemplomot építtetett fel, de püspöki székhelyein, Vácott és Egerben az elképzelt székesegyházai csak tervek maradtak. Pápai birtokán emeltette földesúri hatalmát és egyben egyházi méltóságát is jelképező nagyméretű plébániatemplomát, amely a hazai barokk legnagyobb plébániatemploma lett. Mind külső megjelenésében, mind belső dekorációjában ez az épület a püspök – római tartózkodásából is eredeztethető – klasszicizáló késő barokk esztétikai és vallási programjának a foglalata.

32 Cs. Dobrovits Dorotty: Pápa. Római katolikus templom. Bp. 1984. O. n. [6]

33 Pigler A.: A pápai plébániatemplom i. m. 61–62.

34 Uo. 13.

Die Pfarrkirche von Károly Eszterházy in Pápa. Quellen der Baukunst

Der Bischof Károly Eszterházy erbt 1762 das Familiengut in Pápa. Schon damals hatte er vor, die neue Pfarrkirche nach dem Vorbild der Pfarrkirche in Tata zu errichten. Die Kirche in Tata befand sich in Bau – die Mauer streckten sich kaum 6 Meter hoch –, aber der Bischof erkannte in ihr – dank seinen gründlichen Kenntnissen in der Architektur – den für ihn geeigneten Typ. Die Bauarbeiten der Kirche in Tata fingen 1751 an, die Pläne stammten wahrscheinlich von Franz Anton Pilgram, und der Bauherr József Eszterházy stellte dem Architekten die Schwarzspanierkirche in Wien als Vorbild hin. Die ungarischen Auftraggeber des 18. Jahrhunderts erwarteten keineswegs eine pünktliche Nachahmung des Modells, sie wiesen nur auf einen Typ, auf eine Richtlinie hin. So wurde keine zweite „Il Gesu“ in Tata gebaut, es entstand ein Gebäude mit langem Schiff und erstrecktem Chor.

Die Planung der Kirche in Pápa begann 1771 und der Bischof überwachte die Bauarbeiten aus seinem Bischofsitz Eger. Er beurteilte und bewilligte die Pläne, die Handwerker und die Materialenauswahl. Es wurde mindestens 29 Zeichnungen und ein Holzmodell gefertigt, heute sind 6 Zeichnungen überliefert, 5 als Fotoaufnahme und eine als Originalexemplar. Die Pläne der Hauptfassade sind in drei verschiedenen Variationen erhalten. Aufgrund der Pläne und der schriftlichen Quellen ist es eindeutig, dass der Bischof von dem Architekten Jakob Fellner den Stil der Klassik erwartete, dessen er nicht mächtig war, deshalb entstanden drei Variationen und deshalb wurde der Haupttor zusätzlich geplant.

Karol Eszterházy a parochiálny kostol v Pápe. Pramene architektúry

Jágorský biskup Karol Eszterházy zdedil pápske rodové majetky po bezdetnom strýkovi v roku 1762. Výstavbu nového parochiálneho kostola centra svojho panstva plánoval podľa vzoru vtedy stavaného parochiálneho kostola v Tate. Ten, svojimi vtedy sotva šesť metrovými múrmi, zapôsobil na tohto preláta-mecenáša disponujúceho aj s poznatkami architektúry natolko, že v stavbe našiel vzor hodný nasledovania. Stavba kostola v Tate bola začatá v roku 1751, pravdepodobne podľa plánov Franza Antona Pilgrama. Podľa zadávateľa stavby, Jozefa Esterházyho, mal byť jeho vzorom viedenský kostol španielskych benediktínov. Prípravné práce na kostole v Pápe sa začali o dvadsať rokov neskôr v roku 1771. Tie trvali podľa plánov

Jakuba Fellnera (resp. po jeho smrti jeho pokračovateľa Jozefa Grossmana) do roku 1795, kedy bol kostol vysvätený. Biskup Eszterházy dozeral na prebiehajúce stavebné práce z Jágra: posudzoval a schvaľoval plány, výber remeselníkov a stavebného materiálu. Predmetný kostol je svojimi zachovanými plánmi, písomnými prameňmi azda najlepšie dokumentovaným domácim kostolom barokového stavebníctva. Z pôvodných, aspoň dvadsiatych deviatych plánov a jedného dreveného modelu sa dodnes zachovalo šesť plánov. Z toho päť v podobe novodobých fotodokumentácií a jeden v origináli. Plány samotnej fasády dokumentujú tri rôzne verzie. Vonkajší vzhľad kostola, ako aj jeho vnútorný dekor je akýmsi stelesnením estetického vkusu biskupa Eszterházyho, prejavujúcim sa podobou klasicizujúceho neskorého baroka. Zároveň je aj prejavom jeho náboženského programu. Pôvod týchto možno nesporne hľadať aj v jeho niekdajšom rímskom pobyte.